

Malatya'nın yaklaşık 8 km. kuzeyinde Eski Malatya'da bulunan Ulu Cami VII. Yüzyılda Araplar tarafından yaptırılmıştır. Bu yapı yıkılmış, ve kitabesinden öğrenildiğine göre; Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad zamanında Mansur bin Yakub'un emriyle 1224 yılında yeniden yapılmıştır.

Yapımında 25-30 yıl başlayan onarımlar ile epeyce değişikliğe uğramıştır. Kitabesi dışında eyvan kemerlerinde bazı sütun başlıklarında ve kubbe kasağındaki nişe Yakub bin Ebubekir el-Malati tarafından yapıldığı yazılıdır. Eyvan arka kemerinin köşesinde de Ahmed bin Yakub'un ismi bulunmaktadır.

Caminin batı portelindeki 1247 tarihli kitabesinde İlyas bin Şahabeddin Ebubekir tarafından yaptırıldığı belirtilmiştir. Doğu portalindeki bir diğer kitabede 1273-1274'de onarıldığı, genişletildiği ve portalin yapıldığı konusunda bilgi verilmektedir. Bu onarımları Hüsrev isimli bir ustanın yaptığı yine kitabeden anlaşılmaktadır. Avlunun kuzey duvarındaki kitabede de Kaysariye bölümünün XIV.yüzyılda eklendiği yazılıdır.

Günümüze orijinal olarak gelebilen mihrabın önündeki mermer mihrapta ise 1900-1902 yılında yapıldığı yazılıdır. Vakıflar Genel Müdürlüğü de 1962 yılından sonra camiyi birkaç kez onarmıştır.

Eski Malatya Ulu Camisi XIII-XIV.yüzyıllarda yapılan onarımlarla kuzey, doğu ve batı yönüne doğru genişletilmiştir. Bunun ardından da farklı dönemlerde yapılan onarımlar yapının orijinal konumunu büyük ölçüde değiştirmiştir.

Eski Malatya Ulu Camisi, Büyük Selçuklu camilerinden, özellikle Zevvare Mescid-i Cuması planı dikkate alınarak yapılmıştır. Cami 36.44x57.22 m. ölçüsünde, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Mihrap eksenindeki mihrap önü kubbesiyle eyvanın iki yanında sahnlar yer almaktadır. Erken dönem ulu cami plan tipinde, tek eyvanlı, iç avlulu bir plan şemasını yansıtmaktadır. Prof. Dr. M.Oluş Arık 1969 yılında caminin iki eyvanlı olarak restitüsyonunu yapmıştır.

Caminin cephelerinde, büyük olasılıkla sonradan eklenmiş olan birbirlerinden farklı boyutlarda dikdörtgen kesitli 24 payanda bulunmaktadır. Doğu ve batı cephelerindeki daha küçük ölçüdeki dikdörtgen payandaların orijinal olduğu sanılmaktadır.

Caminin batı cephesinde, doğu cephesinde ve güney cephesinde bugün kapatılmış olan birer portal bulunmaktadır. Bunlardan üzerlerindeki kitabelerden anlaşıldığına göre doğu ve batı portallerinin dışında güneydeki girişin daha sonra açıldığı sanılmaktadır. Cami harim ve kaysariye olmak üzere iki bölümden meydana gelmiştir. Bu bölümler birbirlerinden bir duvarla ayrılmış, batıdaki kaysariye bölümü içerisinde de minaresi yer almıştır.

Ulu cami plan tiplerinde çok destekli grubun öncülerinden olan harim dikdörtgen payelerle doğu-batı yönünde sivri kemerli enine sekiz sahna ayrılmıştır. Yapının orta ekseninde, mihrap önünde L biçimli payeler, sivri kemerlerle, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı bir iç avlu, güneyde kare planlı bir eyvan ve mihrap önü bölümünü oluşturmuştur. Avluda ise sekizgen planlı bir havuz bulunmaktadır. Güney ve doğudaki ilk sahnın ortasında sivri kemerli küçük bir kare mekân bulunmaktadır. Bu bölümle ilgili olarak bazı araştırmacılar hünkâr mahfili olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Mihrap önü üç dilimli, kemerli tromplu bir kubbe ile örtülmüştür. Bu bölüm eksenindeki sivri kemerlerle enine ikiye bölünmüştür. Bunun güneyi dilimli çapraz tonozludur. Kuzeyde harim ile kaysariyeyi birbirinden ayıran duvarda, eksenin batısında dikdörtgen iki duvar payesi ve batı ile doğuda kaysariyeye girişi sağlayan basık kemerli birer kapı bulunmaktadır.

Caminin güney duvarında yarım yuvarlak nişli mihrap bulunmakta olup bunun önüne sonradan mermer bir mihrap eklenmiştir. Harimin üç cephesi sağır duvarlı olup, kuzeydeki kaysariye ile ortak duvarın doğusunda dört, batıda bir mazgal tipi pencere içerisini aydınlatmaktadır. Ayrıca kubbenin sekizgen kasmağında da basık kemerli yedi pencere bulunmaktadır.

Caminin kaysariye bölümü enine, çok destekli ve mihrap önü boyunca iki kubbelidir. Birbirinden farklı aralıklarla yerleştirilmiş üç sıra halinde dikdörtgen payeler sivri kemerlerle enine dört sahna ayrılmıştır.

Mihrap önünde kuzey-güney yönünde sivri kemerli iki kare planlı mekân meydana getirilmiştir. Bunlardan mihrap önü birimi oval, kuzeydeki ise pandantifli yuvarlak bir kubbe ile örtülmüştür. Bu bölümün batısında, ikinci sahnın köşesinde kare kaideli, dıştan silindirik gövdeli, tek şerefeli minare bulunmaktadır. Minarenin basık kemerli kapısı harime açılmaktadır. Kaysariyenin güney duvarına ayrı bir yuvarlak nişli mihrap yerleştirilmiştir.

Caminin doğu ve batı cephelerindeki portaller taştan yapılmış olup oldukça sade bir taş işçiliği gösterirler. Güneydeki portal geç dönemlerde yapılan onarımlar sırasında kapatılmıştır. Batı yönündeki portal ise dokuz sıra mukarnas dizili ve sivri kemerlidir. Portalin karşılıklı cephelerinde yarım yuvarlak nişler yerleştirilmiştir. Bunların üst örtüleri istirdye motifini andırmaktadır.

Giriş kapısına dört basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Portal taş işçiliğinin zengin örneklerini sergilemektedir. Burada üçgen, dikdörtgen, altıgen, düğüm, zikzak, yıldızlar, daire ve yarım daireler, kıvrık dallar, rumiler, palmetler ve çiçek motifleri görülmektedir.

Dışa taşkın olan doğu portalı dokuz sıra mukarnas dizili ve sivri kemerlidir. Portalin karşılıklı cephelerinde üçer cepheli nişler bulunmaktadır. Güneydeki niş dört sıra mukarnas kavsarılı olup köşelerde altıgen, çarkıfelek, ok uçları, daireler, altı yapraklı çiçek ve palmetlerle bezenmiştir. Bu portalin güneyinde ve yukarıdaki bir taş üzerinde altıgen ve sekiz kollu yıldız motifleri dikkati çekmektedir.

Mihrap önündeki eyvanın doğusundaki kemerle üzerinde kabartma rumiler dikkati çekmektedir. Mihrap önündeki mekânın kemerlerinde yer yer firuze renkte sırlı çiriler görülmektedir. Kubbeyi taşıyan tromplarda ise tuğladan zikzak, baklava motifleri bulunmaktadır. Kubbe kasnağında ise zencerek motifleri ile oluşturulmuş bir yazı frizi dikkati çekmektedir. Kubbenin içerisi firuze ve patlıcan moru çini mozaikler ve Mühr-ü Süleyman motifi ile bezenmiştir. Eyvan kemerinde ise iç içe altıgenler ve on kollu yıldızların oluşturduğu çini mozaikler görülmektedir. Ayrıca eyvan tonozu baklava, kıvrık dal, baklava ve Rumilerle bezenmiş bir kufi yazı ile çepeçevre kuşatılmıştır. Kaysariye bölümündeki mihrapta ise iki lale motifinin bulunması o dönem için oldukça ilgi çekicidir.

Caminin ahşap minberi Ankara Etnografya Müzesi'ndedir.

Eski Malatya Ulu Camisi planı, kullanılan malzemeleri, tasarımı ve yapım teknikleri ile daha çok Büyük Selçuklu dönemi mimari geleneğini yansıtan değişik bir örnektir.